



MALGORZATA RAUCH

Rada Szkolna Krajowa – geneza powstania i pierwszy rok działalności

The National School Council – the Genesis and the First Year of Activity

Magister, Podkarpacki Kurator Oświaty, Polska

Streszczenie

Artykuł przedstawia genezę powołania 24 stycznia 1868 r. Rady Szkolnej Krajowej – nowego organu administracji szkolnej, któremu powierzono zadanie reformy oświaty w zaborze austriackim. Autor prezentuje także pierwszy rok działalności Rady, jej zmagania o zakres kompetencji i kształt przyszłego szkolnictwa budowanego na kanwie dążeń środowisk społecznych do niepodległości i odbudowywania polskości.

Słowa kluczowe: Rada Szkolna Krajowa, kuratorium oświaty, nadzór oświatowy

Abstract

The article presents the genesis of the establishment of the National School Council on 24-th January 1868 – the new administrative authority which was entrusted with a task to lead educational reform during the Austrian partition. The author shows the first years of the Council's activities, its struggles in the pursuit of creating a range of competences and forming the educational system based on social aspirations that were aimed at independence and rebuilding of Polishness.

Keywords: the National School Council, the Office of Education, pedagogical supervision

Wstęp

W 2018 r. obchodziliśmy 150. rocznicę powstania Rady Szkolnej Krajowej (RSK). Jest ona „matką” Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego, bo 8 lutego 1921 r. decyzją Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego została przekształcona w Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego, a „babką” Kuratorium Okręgu Szkolnego Rzeszowskiego, które zakładali pracownicy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego latem i jesienią 1944 r.

Genezę i powstanie RSK trzeba rozpatrywać w kontekście zawiłych przemian i przeobrażeń, jakie dokonywały się w latach 1860–1867 w organizacji

wewnętrznej państwa Habsburgów, a które w 1867 r. zaprowadziły ustrój konstytucyjny w Austrii. Dokonująca się reorganizacja i związane z nią reformy, przede wszystkim konstytucja i wynikające z niej ustawodawstwo z lat 1868–1873, wpływały bowiem na zmianę zasad organizacji i funkcjonowania oświaty publicznej. Czynniki polityczne charakterystyczne dla burzliwego okresu przemian ustrojowych Przedlitawii wnikliwie i szeroko omawia Dutkova w publikacji pt. *Polityka szkolna w Galicji między autonomią i centralizmem 1861–1875*. Wśród najważniejszych wymienia zaognione kwestie narodowościowe, ostry zatarg z Kościołem mającym pełne zwierzchnictwo nad szkołami ludowymi i jego stosunek do problemu pełnego upaństwowienia szkolnictwa i władz szkolnych, ingerencje władz rządowych i walki między obozami politycznymi (centralistycznoliberalnymi a konserwatywnymi) będące wyrazem dążeń grup narodowościowych i środowisk społecznych o różnych zapatrywaniach na sprawy oświaty.

Powołanie RSK

Biorąc pod uwagę powyższe wprowadzenie, przedstawienia krótkiej tylko genezy RSK jako nowej administracji szkolnej i jej kompetencji w momencie powstania w 1868 r. można dokonać jedynie z dużym uproszczeniem tych złożonych procesów, które jej towarzyszyły.

Początek dążeń Galicji doby autonomicznej do reform w zakresie szkolnictwa należy wiązać z zatwierdzeniem w 1861 r. statutu krajowego i powołaniem Sejmu Krajowego, który w swej 10-dniowej kadencji wysunął już wówczas postulat wprowadzenia do szkół języka narodowego zamiast niemieckiego czy powołania stałej komisji edukacyjnej, która miała przygotować dalsze projekty reform (Dutkova, 1995a, s. 139). Jednak tak naprawdę dopiero od 1867 r., kiedy zaczyna się okres uznania praw narodowych polskich, powstają sprzyjające warunki dla rozwoju polskiej oświaty. Propagatorami tego rozwoju od dawna byli głównie przedstawiciele inteligencji mieszczaństwa. Ożywienie tematem widać zarówno w ich środowisku lwowskim – głównie z udziałem Henryka Schmitta, jak i krakowskim – tu skupionym wokół Józefa Dietla, zasłużonego polsko-austriackiego lekarza, profesora, reformatora i rektora UJ, działacza politycznego i społecznego, a w latach 1866–1874 prezydenta miasta Krakowa. Stał on na czele grupy pedagogów „celem przedłożenia prośby do Sejmu Galicyjskiego w celu uregulowania nauczania ludowego w Galicji” (Dutkova, 1995b, s. 20–25).

„To, co włożyliśmy w oświatę, nie jest wydane, lecz pożyczone... bo oświata to najlepszy dłużnik”. Takimi m.in. argumentami przekonywał Dietl w sejmie galicyjskim i austriackiej Radzie Państwa czy w swej działalności publicystycznej na łamach krakowskiego „Zsasu”, domagając się zorganizowania w Galicji na wzór KEN niezależnej i autonomicznej władzy szkolnej, wskazując nowemu wówczas ministerstwu, że „zmiana na lepsze zacząć się musi od lepszego urzędu szkół krajowych w duchu autonomicznym, wtenczas zaprawdę umiejętnie-

ność stanie się potęgą, na tej potędze oprze się nie tylko kraj, ale i państwo” (Dietl, 1865, s. 5). Program Dietla, będący w swych założeniach swego rodzaju manifestem pozytywistycznym, przedstawiony najpierw na posiedzeniu Sejmu 1863 r., a potem „skreślony” także w dwóch częściach w 1865 r., zawierał postulaty m.in. całkowitego i pełnego unarodowienia oświaty galicyjskiej, zapewnienia prawa wychowania młodzieży w duchu miłości do własnego narodu, przygotowania jej do pracy zgodnie z potrzebami autonomicznej Galicji oraz ustanowienia osobnych władz szkolnych krajowych, które byłyby jedyną i najważniejszą władzą krajową „co do spraw wychowania publicznego” (Dietl, 1865, s. 53). Na plan pierwszy w koncepcji władz szkolnych wzorowanych na KE wysunęła się sprawa szkolnictwa ludowego, najbardziej zaniedbanego pod zaborem austriackim, o niskim poziomie przygotowania nauczycieli i nieodpowiednim ich uposażeniu oraz wysoki odsetek analfabetów. W 1868 r. zaledwie 34% dzieci galicyjskich uczęszczało do szkoły, co stanowiła najniższy odsetek wśród wszystkich państw Europy. We Francji procent ten wynosił 76, w Czechach – 78, w Szwajcarii – 94, a w Prusach – 95. Jedna szkoła przypadała w Galicji na 2200 mieszkańców, podczas gdy np. w Belgii na 828, w Prusach na 682, a we Francji na 501 (Kurdybacha, 1965–1968, s. 595). W przekonaniu Dietla to szkolnictwo ludowe powinno nie tylko szerzyć wśród chłopów i mieszczan elementarną wiedzę, ale także przygotowywać ich synów do szkół średnich oraz wychowywać na dobrych obywateli (Kurdybacha, 1965–1968, s. 594).

Dzięki staraniom Dietla Sejm Krajowy we Lwowie uchwalił w 1866 r. wraz ze Statutem Organizacyjnym powołanie RSK. Miały jej podlegać szkoły wszystkich stopni – od elementarnych poczynając, a na uniwersytetach kończąc. Rada miała być zupełnie niezależna od władz administracyjno-politycznych. Jednak zanim jeszcze zafunkcjonowała, władze austriackie ograniczyły jej statutowe kompetencje, m.in. dając jej tylko zwierzchnictwo nad szkołami ludowymi i średnimi, bez prawa określania zasadniczego kierunku dydaktyczno-wychowawczego w tych szkołach (Kurdybacha, 1965–1968, s. 594). Ten i wiele innych postanowień statutu Rady władze austriackie zmieniły tak, że dopiero czwarta, zatwierdzona 25 czerwca 1867 r. przez cesarza wersja statutu stała się obowiązującym aktem prawnym stanowiącym fundament reform szkolnictwa galicyjskiego.

„Niestety, od początku istniały w tym fundamencie niepokojące rysy – jak pisze Dutkova (1995b, s. 27) – bowiem wypracowany z trudem statut zawierał w sobie elementy niespójne w takim stopniu, że stały się one bezpośrednio niemal po jego zatwierdzeniu przyczyną przeciwstawnych sobie roszczeń strony rządowej i krajowych instytucji autonomicznych” i zapoczątkował kolejne etapy walki o jego kształt. Zmiany, jakie wprowadziło ministerstwo, podporządkowały Radę rządowi i ministerstwu. Statut duże uprawnienia dawał namiestnikowi galicyjskiemu jako przewodniczącemu RSK, na 11 członków rady 3 było tak

naprawdę w pełni autonomicznych, pozostali w różnym stopniu byli zależni od władz wiedeńskich. Regulamin wewnętrzny ustanowiony przez Radę miał być zatwierdzany przez ministra. Nieprecyzyjny zakres jej uprawnień był nieustannym zarzewiem sporów kompetencyjnych. W statucie Rada została określona jako najwyższa władza nadzorcza i wykonawcza kraju, natomiast jej stosunek do władz państwowych nie został w ogóle określony, co dawało sposobność do różnych sprzecznych ze sobą interpretacji Sejmu Krajowego z jednej, a Rady Państwa i ministerstwa z drugiej strony.

Co zatem znalazło się w kompetencjach nowo powołanej w 1868 r. Rady? Otóż prawo mianowania dyrektorów i nauczycieli szkół średnich i ludowych (ograniczone zresztą w 1875 r.), prawo przygotowywania projektów reformy szkolnictwa zatwierdzanych następnie przez Sejm, prawo zatwierdzania podręczników, układania preliminarza budżetu oraz obowiązek publikowania rocznych sprawozdań z ww. czynności.

Na ostateczny kształt zatwierdzonego przez cesarza statutu RSK wpłynęły niewątpliwie względy polityczne, bowiem program szerokiej autonomii szkolnictwa był jednym z elementów walki politycznej, manifestem dążeń narodowościowych Polaków do wyodrębnienia kraju, walki o zrzucenie zależności od Wiednia, a zatwierdzenie statutu obok ustawy o wprowadzeniu krajowych języków wykładowych było w tym procesie kartą przetargową. Dutkova (1995a, s. 141) zwraca uwagę na fakt, że to właśnie „presja polityczna sprawiła, że Galicja uzyskała RSK wcześniej niż inne kraje koronne i wcześniej niż gdzie indziej zostały zatwierdzone uprawnienia Rady Państwa w zakresie szkolnictwa w stosunku do prawodawstw krajowych, uprawnienia stanowiące od 1868 r. jedno z fundamentalnych założeń systemu szkolnego Przedlitawii”. Ale choć Rada powstała wcześniej, to jej prace znaczenie opóźniła próba uwikłania polityki oświatowej w politykę walki o autonomię kraju w każdym zakresie życia publicznego, która toczyła się w Sejmie Krajowym.

Ustawa o narodowym języku nauczania w szkołach ludowych i średnich Królestwa Galicji, Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim

Drugi obok statutu RSK akt prawny przedstawiony władzom austriackim do zatwierdzenia odnosił się do kwestii języka wykładowego w szkołach, która raz po raz wyływała na fali toczącej się od wielu lat dyskusji. Ostatecznie 22 czerwca 1867 r. przyjęto zaproponowany przez komisję edukacji projekt ustawy o narodowym języku nauczania w szkołach ludowych i średnich Królestwa Galicji, Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. O języku nauczania decydował ten, kto szkołę utrzymywał, co oznaczało, że w szkołach średnich utrzymywanych w całości lub części z funduszków publicznych językiem nauczania miał być język polski. Decyzja ta miała ogromne znaczenie dla rozwoju kulturalnego całego kraju, a przede wszystkim upowszechniała wykształcenie ele-

mentarne, ułatwiała kształcenie się młodzieży szkół średnich oraz otwierała jej dostęp na studia wyższe, zwłaszcza po wprowadzeniu wykładowego języka polskiego na uniwersytetach: Jagiellońskim i Lwowskim.

Zatwierdzenie statutu Rady otworzyło drogę do jej organizowania się, co zajęło kolejnych 7 miesięcy. Zatem zainaugurowała ona swoją działalność *de facto* 23 stycznia 1868 r. Nastąpiła wtedy prezentacja członków Rady namiestnikowi jako jej przewodniczącemu. Ostatecznie zgodnie z art. IV statutu RSK w jej skład zostali powołani (Dutkova, 1995b, s. 53–56):

- Agenor Gołuchowski: namiestnik i przewodniczący Rady,
- Edward Gniewosz: referendarz Namiestnictwa ds. szkolnych w latach 1866–1869,
- dwóch inspektorów: Ambroży Janowski (szkół średnich) i Stanisław Olszewski (szkół ludowych),
- Oktaw Pietrucki: delegat Wydziału Krajowego,
- Hipolit Sereżyński: przedstawiciel rady miejskiej w Krakowie,
- Juliusz Starkel: przedstawiciel rady miejskiej we Lwowie,
- Antoni Małecki i Zygmunt Sawczyński: zgłoszone przez Wydział Krajowy „osoby zaszczytnie znane w zawodzie naukowym, przez Wydział Krajowy przedstawione, a przez Najjaśniejszego Pana mianowane”,
- przedstawiciele obu Kościołów katolickich Galicji, również przez „Najjaśniejszego Pana powołanych”, tj. ksiądz grekokatolicki Bazyli Ilnicki oraz kanonik Łukasz Solecki.

Działalność nowej instytucji zainaugurowano 24 stycznia 1868 r. uroczystym nabożeństwem z udziałem nauczycieli i uczniów lwowskich szkół rzymskokatolickich, a zakończono odśpiewaniem hymnu austriackiego. Jeszcze tego samego dnia Rada zebrała się po raz pierwszy.

Powołując się na tradycje KEN, RSK jako „najwyższa władza autonomiczna w sprawach szkolnych” wystosowała za jej przykładem odezwę do mieszkańców kraju opublikowaną w języku polskim i ruskim. Deklarowała w niej pełną świadomość odpowiedzialności „skierowania całego wychowania publicznego na tory narodowe”. Odezwa zawierała zapowiedź pełnego unarodowienia szkolnictwa średniego, które dokonało się pod względem językowym, ale wymaga jeszcze zmian w „dobrze dzieł pomocniczych, w metodzie nauczania i całym wewnętrznym organizmie”; skoncentrowanie się na reformie szkolnictwa ludowego, podniesieniu prestiżu nauczyciela poprzez nowy system jego kształcenia i sposób wynagradzania oraz ścisłą współpracę z władzami edukacyjnymi. Rada, mając jednak świadomość „wiekowych błędów”, „odrodzenie stanowcze całego systemu edukacji publicznej” uzależniała od szerokiego poparcia społecznego, a przy niewielkich możliwościach materialnych kraju przewidywała, że przeprowadzenie reformy może być pracą całego pokolenia. „Wobec wzniesłego celu oświaty nie tylko zamilkną domowe waśnie między bratnimi narodami

i wyznaniem, lecz owszem wszyscy obywatele złączą ku temu celowi wszystkie siły”. „Jeżeli każdy mieszkaniec kraju – głosiła odezwa w zakończeniu – poczuje się do obowiązku współdziałania w tej najżywotniejszej sprawie publicznej, jeżeli będzie się przyczyniał do tego, aby ożywcze światło wiedzy, zgodne z duchem religii i moralności, przedzierało się w każdy zakątek kraju, pod strzechę każdej lepianki, jeżeli mianowicie przewielebne duchowieństwo nasze, autonomiczne władze powiatowe i światli obywatele sprawę oświaty wezmą sobie do serca; natenczas śmiało będziemy mogli oczekiwać dobroczynnych skutków tej wzajemnej pracy” (Dutkova, 1995b, s. 68). Nadzieje i oczekiwania Rady co do poparcia społecznego, zgody narodowej i współpracy były raczej złudne i stanowiły żywe zaprzeczenie dyskusji toczącej się w Sejmie i Radzie Państwa.

Podsumowanie

Powstanie Rady, towarzyszące jej przetargi ustrojowe i narodowościowe, walka o organizowanie niższych szczebli nadzoru szkolnego, od którego zależało bezpośrednio reorganizowanie i zakładanie szkół, opieka i kontrola nad nimi determinowały prawdziwe realia życia politycznego decydujące o bliższej i dalszej przyszłości galicyjskiego szkolnictwa i samej Rady. Z perspektywy czasu widać jednak niewątpliwie, że jej działalność już od zarania była wyrazem dążeń autonomicznych Polaków, a podejmowane działania przyniosły w zakresie szkolnictwa wymierne efekty.

Literatura

- Dietl, J. (1865). *O reformie szkół krajowych*. Z. 1: *Stanowisko szkoły*. Rada Szkolna Krajowa. *Język wykładowy*. Kraków 1865.
- Dutkova, R. (1995a). *Polityka szkolna w Galicji 1866–1890*. W: A. Meissner, J. Wyrozumski (red.), *Galicja i jej dziedzictwo* (s. 137–149). T. 3: *Nauka i oświata*. Rzeszów: Wyd. WSP w Rzeszowie.
- Dutkova, R. (1995b). *Polityka szkolna w Galicji między autonomią a centralizmem 1861–1875*. Kraków: Wyd. UJ.
- Kurdybacha, Ł. (1965-1968). *Historia wychowania*. T. I-II, Warszawa: PWN.